

Ortak Türk Alfabeti Üzerine Bir Değerlendirme

Erdem Yılmaz¹ ve Nasuh Uslu²

1. Giriş

Türk Akademisi ve Türk Dil Kurumu'nun 11 Eylül 2024 tarihinde Bakü'de düzenlenen ortak komisyon toplantısında, Türk dünyasının 34 harften oluşan ortak alfabetinin kabul edildiği açıklandı. Türk Devletleri Teşkilatı'nın 2023 Astana zirvesinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan, birleşik alfabenin kabul edilmesini önermişti. Türk Akademisi ve Türk Dil Kurumu tarafından geliştirilen projeye göre, 1991 yılında bilim adamlarının önerdiği 34 harfli tek Türk alfabeti tüm ülkeler tarafından kabul edilmiştir (Erkin.Too, 2024). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından ilki 18-20 Kasım 1991 tarihlerinde yapılan toplantının devamı niteliğinde olan "İkinci Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu" 20-21 Kasım 2018 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleşmiştir. Bu sempozyumda 1991 yılındaki sempozyumda tavsiye edilen Latin esaslı Türk Dünyası ortak alfabetinin kullanılması tekrar kabul edilmiş, geçen yıllara nazaran daha olumlu gelişmelerin yaşanması durumu memnuniyetle karşılanmış ve bu konunun gündemde tutulması üzerinde durulmuştur. Azerbaycan alfabe konusunda diğer Türk devletlerinden bir adım olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte alfabe konusunda farklı tartışma konuları vardır (Akalın, 2020: 33-

34).

Türk dünyası, tarih boyunca kültürel ve dilsel çeşitliliğiyle öne çıkmış olan geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Bu coğrafyada yaşayan Türk halkları, farklı tarihsel süreçlerden geçerek çeşitli alfabe sistemlerini benimsemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden Cumhuriyet'in ilk yıllarına, Sovyetler Birliği'nin etkisinden bağımsızlık sonrası döneme kadar alfabe değişiklikleri, ulusal kimlik, bağımsızlık ve modernleşme çabalarının bir parçası olmuştur. Ortak alfabe arayışları ise bu tarihsel süreçlerde hem dil birliğini sağlamak hem de ortak bir kültürel aidiyet oluşturmak amacıyla gündeme gelmiştir. 1926 Bakü Türkoloji Kongresi, Türk dünyasında Latin alfabetinin benimsenmesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu kongrede alınan kararlar, birçok Türk halkının alfabe reformlarına yönelmesinde etkili olmuştur. Özellikle Azerbaycan, Latin alfabetine geçişte öncü bir rol oynayarak diğer Türk devletlerine örnek teşkil etmiştir. Türkiye'nin 1928'deki alfabe reformu ise bu süreçte Türk dünyasında dilsel ve kültürel birliğin sağlanmasına yönelik önemli bir adım olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte alfabe reformlarının uygulanması her ülkede aynı hız ve etkinlikte gerçekleşmemiştir. Sosyo-politik koşullar, ekonomik

¹ Kırğızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi

² KTÜMÜ-TÜRKSAM Başkanı

faktörler ve ulusal kimlik dinamikleri, alfabe değişikliğine yönelik yaklaşımları çeşitlendirmiştir. Bu çalışmada, Türk dünyasında ortak alfabe arayışlarının tarihsel gelişimi ve günümüzdeki yansımaları ele alınarak, alfabe birliğinin Türk halkları üzerindeki etkisi incelenecektir. Ayrıca, ortak alfabenin sağladığı avantajlar ve uygulamadaki zorluklar da değerlendirilecektir.

Türk Halklarının Arap Alfabesinden Latin Alfabesine Geçişinin Tarihi

Türk halkları arasında Latin alfabesine ilk geçiş yapanlar Azerbaycanlılar olmuştur. Daha 1860'lı yıllardan itibaren Azerbaycan bilim çevreleri "Arap alfabesine dayalı İran harflerinin Azerbaycan-Türk seslerine karşılık gelemeyeceği" şeklinde görüşler dile getirmeye başlamışlardır. 1920 yılında Sovyet Rusya'ya tabi olan Azerbaycan, 1922 yılında Arap alfabesinin yanı sıra Latin alfabesini de kullanmaya başlamıştır. Diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da dil meselesi bağımsızlığın ardından milli birliğin teşekkül süreci içerisinde öncelik sahibi olan bir konu olmuştur. Ulusal dil bağımsızlık ve egemenlik gibi tartışmaların odağını oluşturmuştur. Bununla beraber Azerbaycan'ın Latin alfabesine geçiş konusunda diğer Türk ülkelerinden farkının, bu geçişin beklenmedik veya birden ortaya çıkan bir süreç olmadığını dile getirmek yerinde olacaktır (Nerimanov, 2006: 15-20). Azerbaycan'da Türk Dilinin devlet dili olarak belirlenmesi ile ilgili ilk karar, 1918 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun "Devlet-i Lisan Türkçe Kabul Edilerek Muvakkaten Hükümeti Müesseselerde Rus Lisanı İstimaline Müsaade Edilmesi Hakkında" başlığı taşıyan kararıdır. Azerbaycan Dili konusunun ilk gündeme gelmesine örnek olarak, Azerbaycan Halk Komiserleri Sovyeti Başkanı Nerimanov'un 1920'de Türk ve Rus dillerinde öğretimin Rus ve Türk dillerinde yapılması emrini vermesi ve 1922 yılında Kafkas Ötesi Sovyet Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne Azerbaycan'ın girmesinin ardından "Azerbaycan dili" tartışmalarının yaşanması verilebilir. Azerbaycan SSC 1924 yılında dil ile alakalı kararname çıkarmıştır. Türk dili, Azerbaycan SSC'nin devlet dili olarak ilan edilmiştir.

1926 yılında Bakü'de düzenlenen Birinci Türkoloji Kongresi, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde alınan kararların önemli bir örneğini teşkil etmiştir. Bu kongre, Türk dünyasında kullanılan "Birleşik Türk Alfabesinin" kabul edildiği bir platform olarak öne çıkmıştır. Bu alfabenin temelini, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde A. Efendizade tarafından hazırlanan "Son Türk Alfabeti" oluşturmuştur (İbrahimov, 2020: 104-105; Yılmaz, 2024: 341-343).

Türkiye 1928 yılında Arap alfabesinden Latin alfabesine geçmiştir. Türkiye'de harflerin Latinleştirilmesi Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. 18. yüzyılda İbrahim Müteferrika'nın "Yabancılar Türkçe Öğretilmesi" adlı eseri, tarihe Latin harfli ilk Türkçe kitap olarak geçmiştir. 1850'li ve 1860'lı yıllarda Fransa ve İngiltere'de eğitim gören gençler, Osmanlı ülkesinin Latin alfabesine geçmesi gerektiği yönünde görüşler dile getirmişlerdir. 1850'li yıllarda Berlin'deki elçilikte çalıştıktan sonra Osmanlı padişah sarayında tercüme merkezi müdürü olarak görev yapan Mehmet Münif Paşa, 1862'de Osmanlı alfabesinin ıslahına ilişkin bir açıklama yapmıştır. Jön Türk hareketinin büyümesi ve Türk yanlısı düşüncenin yayılmasıyla birlikte bazı bilim adamları ve edebiyatçılar, Arap yazısına karşı çıkarak onun ıslahı ve Latinceye geçiş konusunda görüş belirtmeye başlamışlardır. 20. yüzyılın başlarında Hüseyin Yalçın, Abdullah Cevdet, Celal Nuri gibi birçok yazar alfabenin ıslah edilmesi gerektiğini söylemiştir. Osmanlı Ordusu Başkomutanı (Harbiye Nazırı) Enver Paşa, Arap alfabesinin birbirine yapıştırılmadan ayrı ayrı yazılmasını teklif ederek bunu orduda denemiştir. Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte bu fikir ve eylemler geçici olarak durdurulmuştur.

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından cumhuriyetin ilk İktisat Kongresinde alfabe reformu yeniden gündeme getirilmiştir. Arap alfabesinin Latin alfabesine dönüştürülmesine, Arap alfabesinin kaldırılmasının Türkiye'yi İslam dünyasından uzaklaştıracağına inanan muhafazakar ve dindar gruplar karşı çıkmıştır. Bazıları yeterince pratik olmadığı gerekçesiyle itiraz etmiştir (Özyurt, 2013: 155-165). Latinizasyon taraftarı grup ise Arap alfabesinin Türkçe sesini temsil etmede yetersiz olduğu ve

tam olarak temsil edemediği düşüncesini benimsemiştir. Örneğin Türkçede v, u, o, ü, ö harfleri için Arapça و wav harfi, y, ve i harfleri için ise ع ya kullanılmıştır. 1926 yılında Bakü Türkoloji Kongresinde Sovyet Türk cumhuriyetlerinin Arap alfabesinden Latin alfabesine geçme kararı, Türkiye'deki reformculara bir destek mahiyetinde ortaya çıkmıştır. Bu konferansa Türkiye'den Fuad Köprülü gibi önemli bilim insanları da davet edilmiştir.

Birinci Bakü Türkoloji Kongresi, 26 Şubat - 5 Mart 1926 tarihleri arasında Bakü'deki İsmailiyya binasında gerçekleştirilmiştir. Bu kongreye Azerbaycan'dan birçok bilim insanı katılmış ve etkinlik, oldukça yüksek bir düzeyde organize edilmiştir. Kongre boyunca Türk dünyasının dil, edebiyat, tarih ve kültürü gibi çeşitli alanlarda önemli tartışmalar yapılmış ve bilimsel çalışmalar sunulmuştur. Ayrıca, Birleşik Türk Alfabesinin kabul edilmesi gibi önemli kararlar alınmıştır. Bu kararların, Türk dili ve kültürü alanındaki işbirliğinin güçlenmesine katkı sağladığı söylenebilir. Birinci Türkoloji Kongresi, Türk dünyasının farklı bölgelerinden gelen bilim insanlarını bir araya getirerek Türk dilinin ve kültürünün gelişimi için önemli bir platform hizmeti görmüştür. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde alınan kararlar, Türk dili ve kültürünün korunması ve yaygınlaştırılmasında önemli bir rol oynamış ve Türk halkları arasındaki ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlamıştır.

Kasım Tınıstan uulu 1926 yılında Bakü'de gerçekleşen 1. Türkoloji Kongresine “Түрк тилдеринде алфавит түзүү пиренсиптери” (Türk dillerinde (lehçelerinde) alfabe yaratmanın prensipleri) adlı yazı ile katılmıştır. Öncesinde de Kongre hakkındaki görüşlerini Kırgızistan “Эркин Тоо” gazetesinin 15. sayısında Баку калаасындагы боло турган Түркология сийези жана анын кадыры (Bakü'de hayata geçirilecek Türkoloji kongresi ve onun önemi) başlıklı yazısında dile getirmiştir (Tınıstanov, 1926: 3). Ayrıca Bakü Türkoloji Kongresi öncesinde ve sonrasında Kırgızistan'da çıkan gazetelerde kongre hakkında makaleler yazılmıştır. Erkin Too gazetesinin 26. sayısında da “Бакуда Түркология конгресси ачылды” (Bakü'de Türkoloji Kongresi açıldı) makalesiyle konu tekrar gündeme getirilmiştir (Stanaliev, 2012: 10). Bununla birlikte

Azerbaycan'da Türkiye Türkçesini gündemde tutmanın, Kırgız aydınları arasında yaygın olmadığı görülmektedir. 1926 Türkoloji Kongresinde ve sonrasında daha çok gündemde olan hususların “alfabemiz ne olacak?” sorusu ve ona verilen cevaplar olduğunu söylemek mümkündür.

1928 yılında Atatürk'ün emriyle bir dil komisyonu oluşturulmuş ve Türk diline uyarlanmış Latin alfabesi geliştirilerek resmi kullanıma sunulmuştur. Bu süreçte, Osmanlı Türkçesinde kullanılan 35 harf yerine yalnızca 29 harften oluşan Latin-Türk alfabesi geliştirilmiştir. Arapçada bulunan iki k, iki t, iki s ve iki h harfi gibi benzer seslere sahip harfler, yeni alfabede tek harfe indirgenmiştir. Ayrıca, Osmanlı döneminde kullanılan y harfi yeni alfabede yer almamıştır. Bunun temel nedeni, çocukların dili öğrenmesini kolaylaştırmak olarak açıklanmıştır. Bunun yanında, u, ü, o, ö ve v sesleri için ayrı harfler tanıtılmıştır.

Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk halkları, Sovyetlerin isteği üzerine Arap alfabesinden Latin alfabesine geçmiştir. 1926 yılında Bakü'de düzenlenen Türkoloji Kongresinde Latin alfabesine geçiş konusunda büyük tartışma yaşanmıştır. Kırgız ÖSSC adına Kasım Tınıstan uulu ve Daniyar Bazarkul uulu katılmıştır. Bu kongreden sonra her ülkede Latinceye geçiş için özel bir komisyon çalışmış ve harfler oluşturulmuştur. Birinci Kırgız Latin alfabesinin oluşturulması hususunda Arabay uulu ve K. Tınıstan uulu büyük bir rol oynamıştır. Böylece Kırgızlar da diğer Sovyet Türk halkları gibi 1927-1940 yılları arasında Latin alfabesine geçmiştir. 1941 yılında Sovyet hükümetinin emriyle bazı harfler dışında tüm Sovyet halkları Rusya'nın kullandığı Kiril alfabesine geçmiştir. 1920 ve 1930'lu yıllarda Sovyet hükümetinin baskıları nedeniyle yurtdışına giden Türk bilim adamları ve İkinci Dünya Savaşında Almanlara esir düşen Türkler “Yaş Türkistan”, “Milli Türkistan”, “Milliy Adabiyat” dergilerinde yazılar yazmışlardır. Almanya'da yayımlanan “Türkelî” dergisinde herkes Latin alfabesini kullanarak kendi dilinde makaleler ve eserler yazmıştır. Almanbet Sattar, Azamat Altai ve Jakyp Toro uulu isimli Kırgız vatandaşlar da bu dergilerde yazılar yayınlamışlardır (BBC Kırgızca, 2024).

Bağımsız Türk Halklarının Alfabe Değişikliği

Azerbaycan 1992 yılında Latin alfabesine geçmiştir. Azerbaycan alfabesi, Türk alfabesindeki 29 harfin büyük bir kısmını temel almış, ancak Azerbaycan Türkçesine özgü sesleri karşılamak amacıyla X x, Ə ə ve Q q harfleri de eklenmiştir. Böylece toplamda 32 harften oluşan Latin alfabesi onaylanarak resmen kullanılmaya başlanmıştır. Türkmenistan 1993 yılında Kiril alfabesinden 30 harf içeren Latin alfabesine geçmiştir. Hem Türkmenistan hem de Azerbaycan ş-ş, ch-ç, y-y, ö-ö, ü-ü harflerinde eski alfabe kullanmıştır, alfabelerinin Türkiye'nin kullandığı alfabenin aynısı olduğunu söylemek mümkündür. Her iki ülkede de 10 yıl içerisinde Latin alfabesinin oluşumu tamamlanmış ve Kiril alfabesinden vazgeçilmiştir. Tataristan 1999 yılında Latin alfabesine geçmişse de 2004 yılında Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi tarafından bu alfabe askıya alınmıştır. 2013 yılında Tataristan parlamentosu, devlet alfabesi olarak Kiril alfabesinin kullanmaya devam edilmesini öngören ancak vatandaşların devlet kurumlarına hitap ederken Tatar ve Arap alfabelerini kullanmalarına izin veren Tatar diliyle ilgili bir yasayı kabul etmiştir.

Özbekistan'da 1993 yılında Türk Latin alfabesine dayalı Özbek Latin alfabesi önerilmiş ancak önerilen alfabe 1995 yılında yeniden değiştirilmiştir. Buna göre Ç-Ч, Ш-Ш, О-О, Ё-Ё, Ъ-Ъ harfleri Ch, Sh, G', O', Ng, J olarak geliştirilerek kullanıma sunulmuştur. Toplam 29 harf kabul edilmiştir. Özbekistan'ın, Latin alfabesini kullanma konusunda Türkmenistan ve Azerbaycan gibi olamayacağı görülmektedir. Bunun sebebi ülkede Latin ve Kiril alfabesinin aynı anda kullanılmasıdır. Basılı kitaplar, kitle iletişim araçları ve posterler her iki dilde de hazırlanmaktadır. Beş yıl süren tartışmaların ardından 2023 yılının Özbek bilim adamları h, sh, g, y harflerinin eski hallerine döndürülmesini önermişlerdir.

Kazakistan'da 2017 yılında Latin alfabesine geçişle ilgili bir Cumhurbaşkanlığı kararı yayımlanmış ve yeni bir Kazak Latin alfabesi önerilmiştir. Bu öneriye göre x ve sh harfleri, Türk alfabesindeki karşılıkları yerine İngilizce yazım biçimleriyle kabul edilmiştir. 2021 yılında yapılan yeni düzenlemeyle, bazı çift harfler tek harfe indirgenerek daha sade bir alfabe oluşturulmuştur. Bu süreçte, Kazak Kiril alfabesi 42 harften oluşurken, önerilen Kazak Latin

alfabesi 31 harfe uyarlanmıştır. Kazakistan 2025 yılında tam Latin alfabesine geçme hedefini koymuş olsa da bu planın uzun zaman alacağı görülmektedir (Öner, 2020: 141-150).

Kırgızistan'da Latin alfabesine geçiş konusunda kamuya açık teklifler nadiren yapılmış ve bu konuda hiçbir resmi devlet veya parlamento teklifi sunulmamıştır. Ancak, Türkiye'nin Ankara Üniversitesi'nde görev yapan Kırgız profesör Gulzura Zhumakunova'nın, 2019 yılında Kırgızistan'da Latin alfabesine geçiş konusuna ilişkin bir bilimsel konferans düzenlemesi önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Qyrgyz.com, 2021). Kırgızistan'da Latin alfabesine geçiş fikri, kamuoyunda hararetle tartışılan bir konu haline gelmiştir. Bununla birlikte alfabe değişimi konusu, dönemin başkanı S. Ceenbekov tarafından reddedilmiştir (Yenicag.info, 2019). Bundan önce de bazı bilim insanları bu konuyu gündeme getirmişlerdir. Kazakistan'ın 2025 yılında Latin alfabesine geçiş sürecine başlaması durumunda bağımsız Türk cumhuriyetleri arasında yalnızca Kırgızistan'ın Kiril alfabesinde kalacağını söylemek mümkündür. Diğer taraftan İran, Afganistan, Pakistan ve Çin'deki Türk halkları Arap alfabesini, Rusya Federasyonu'ndaki Türk halkları ise Kiril alfabesini kullanmaktadır. Kırgızistan'ın Latin alfabesine geçişte geri kaldığı ise tarihi bir gerçektir (Abduldaeva, 2015: 285-310). Genel siyasi liderlik bu konuyu tartışmamıştır. Ancak Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'ın eksiklikleri, özellikleri ve deneyimleri dikkate alındığında kısa sürede Latince'ye geçme ihtimali bulunmaktadır. Zaten orta ve genç nesil Latin alfabesini kullanıp okuyabilmektedir. Latin alfabesine geçişin önündeki en büyük engellerden biri, bu değişikliğin getireceği maliyetlerdir. Eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması, ders kitaplarının ve diğer eğitim materyallerinin Latin alfabesiyle hazırlanması, kamu kurumlarının ve medya organlarının bu yeni alfabeyle uyum sağlaması gibi süreçler, büyük bir ekonomik yük getirecektir. Ayrıca, toplumun bu değişikliğe adaptasyonu da zaman alacaktır. Özellikle yaşlı nesil, Kiril alfabesiyle okuma-yazma alışkanlığına sahip olduğu için, Latin alfabesine geçiş sürecinde zorluklar yaşayacakları düşünülmektedir. Günümüzde Kırgızistan'da alfabe tartışmaları hâlâ devam

etmektedir. Latin alfabesine geçiş, özellikle genç nesil ve akademik çevrelerde destek bulmakla birlikte, bu geçişin maliyetleri ve uygulanabilirliği konusunda çeşitli endişeler bulunmaktadır. Öte yandan, Kiril alfabesi hâlâ Kırgızistan'da geniş bir kullanım alanına sahip olup, resmî belgeler, eğitim materyalleri ve medya gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Günümüzde Kırgızistan'da Latin alfabesine geçişin Türk Dünyası için faydalı olacağını savunan aydın sayısının az olduğu gözlemlense de geçmişte repressiya döneminde katledilen birçok Kırgız aydınının Latin alfabesine geçişi desteklediği ve bu konuda eserler kaleme aldığı bilinmektedir.

Ortak Türk Alfabesi

19-20 Kasım 1991 tarihlerinde İstanbul'daki Marmara Üniversitesi'nde ortak Türk alfabesine ilişkin özel bir bilimsel konferans düzenlendiğinden yukarıda bahsedilmişti. Bu toplantıya Türk dünyasının her yerinden bilim insanları katılmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanmış ulusların bu toplantıya katılma ve ortak Latinceye geçme çabaları takdire şayandır. 1989-1990 yıllarında Sovyetler Birliği'nin dağılmakta olduğunu hisseden Türkiye, Nisan-Mayıs 1991'de Sovyet Türk cumhuriyetlerinden Türkolog-bilim adamlarını Ankara'ya davet ederek ortak Türkçe sözlük hazırlama kararı almıştır. Marmara Üniversitesi'nde yapılan toplantıda ortak Türk alfabesi olarak 34 harf önerilmiştir.

2024 yılında, 9-11 Eylül tarihleri arasında Azerbaycan'ın Bakü şehrinde düzenlenen Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonu toplantısı, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Uluslararası Türk Akademisi ve Türk Dil Kurumunun (TDK) iş birliğiyle gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda, 34 harfli Ortak Türk Alfabesi resmen kabul edilmiştir. Toplantının ana amacı, Türk dünyasında ortak alfabe fikrinin geliştirilmesi ve uygulanabilirliğinin sağlanmasıdır. Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Osman Mert, yaptığı açıklamada Ortak Türk Alfabesinin Türk halkları arasındaki iletişimi güçlendirmek ve dünya ile entegrasyonu sağlamak açısından önemli bir adım olduğunu belirtmiştir. Ayrıca TDK Başkanı Mert, alfabenin 29 harfinin Türkiye Türkçesi'nden alındığını, kalan harflerin ise Türk lehçelerindeki fonemleri yansıttığını ifade etmiştir. Yeni alfabe sayesinde Edirne'den

Altay Dağları'na kadar yalnızca Türkçe konuşulmayacağını, ayrıca Türk lehçeleriyle yazılan metinlerin de anlaşılabilir hale geleceğini vurgulamıştır (Uğur, 2024; Yeniçerioğlu, 2024; Sputnik Türkiye, 2024). Prof. Dr. Osman Mert'in açıklamalarında Ortak Türk Alfabesinin, modernleşmenin ve uluslararası iletişimin kaçınılmaz bir parçası olduğuna vurgu yapılmıştır. Mert, Latin alfabesinin dünya bilgi birikiminin %70'inin temelini oluşturduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Türk Cumhuriyetlerinin, hem birbirleriyle ilişkilerini güçlendirmek hem de küresel entegrasyonu sağlamak adına Latin alfabesine geçmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Yeni alfabe, Q, X, Ń, Ā ve Ū gibi harfleri içermekte ve bu harfler, Türk lehçelerinde bulunan sesleri yansıtmaktadır. TDK Başkanı, bu harflerin Türkiye Türkçesi'nde yer almasına ihtiyaç olmadığını ancak bazı durumlarda, özellikle yabancı kelimelerde kullanılabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, her Türk devletinin kendi lehçesindeki özelliklere göre bu çerçeve alfabeyi uyarlayabileceği vurgulanmıştır. Örneğin, Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkeler, alfabe değişikliğini parlamentolarında onaylayarak kullanıma geçme planları yapmaktadır (Kırım Haber Ajansı, 2024). Bu gelişme, Türk dünyasında kültürel ve dilsel birliğin artırılmasına yönelik stratejik bir adım olarak değerlendirilmekte ve ortak alfabenin, entegrasyonu hızlandırıcı bir araç olarak kullanılacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda, Bakü'deki toplantı, geçmişten günümüze alfabe reformlarının ve ortak dil politikalarının sürdürülmesinde önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilmektedir.

1991 yılında önerilen ortak yazı tipinde w harfi yer almıştır. Ancak yeni tekliflerde, w harfi kaldırılarak yerine ü harfi önerilmiştir. Bu değişiklik tartışmalara yol açmış ve Türk bilim insanları arasında fikir ayrılıkları doğurmuştur. Bazı bilim insanları ü harfinin alfabeye eklenmesine tamamen karşı çıkarken, diğerleri w harfinin korunması koşuluyla ü harfinin eklenmesini savunmuştur.

Bu durum, özellikle Kazakçada ұлы (oğlu) ile yy (zehir) kelimeleri arasındaki anlam farkını netleştirmek açısından önemlidir. Ū harfi, bu iki kelimenin birbirinden ayırt edilebilmesi amacıyla önerilmiştir. Eğer Ū harfi kullanılmazsa, bu kelimeler yanlış bir şekilde okunabilir veya anlamları karışabilir. Ayrıca, Özbekçe ve Kazakçada

su, dağ ve gitmek gibi kelimelerde suw, tow, baw, baruw, kelüw biçimlerinin kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Bu öneriler, Türk dillerinde ses uyumunu sağlamak ve anlam karışıklıklarını önlemek için yapılmıştır.

Yeni önerilen birleşik alfabede Kırgız sesinin önünde hiçbir engel yoktur. Ancak 1928-1941 yılları arasında Kırgız bilim adamlarının Y sesi için Cc yerine Jj, Y sesi için Iı yerine Yy ve Y sesi için Yy yerine Jj harfinin kullanılması yönünde yaptıkları öneriler ortak Türk alfabesine girmemiştir. Çünkü bu önerilerin kabul edilmesi, Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan halkları açısından istikrarsızlık yaratacaktır. Ortak Türk alfabesinin Kırgızlara sağladığı bir fayda da əə harfinin kullanılmaya başlanmasıdır. Zaman zaman tartışılan ve önerilen güney lehçesindeki bu ses Kırgız alfabesinde yer almıyordu.

Farklı yayınları, sosyal ağlardaki mesajları, haberleri, benzer seslere sahip makaleleri aynı harfle okumak mümkün olsa da ortak Türk alfabesi tüm kelimelerin anlaşılabilirliği anlamına gelmemektedir. Çünkü günümüz internet çağında farklı dillerdeki metinler tercüme edilip anlaşılabilirliği artırılmaktadır (Eurasia Today, 2024). Buna rağmen Türkiye ve Azerbaycan Türkleri ortak Türk alfabesiyle yazılan Kırgızca ve Kazakça kelimeleri anlamamaktadır. Ya da tam tersi, Kırgız veya Kazaklar, Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinin ortak alfabesini anlayamamaktadır. Ortak Türk alfabesi, Türk dünyasının entegrasyonuna yönelik olumlu bir adımdır ve zaman zaman terk edilen ortak Türk dilinin oluşumunun resmi başlangıcıdır.

Alfabenin önemini Kırgızlar özelinde örneklemek, konunun anlaşılmasını kolaylaştırabilir. Örneğin, Kırgızca için sert K (q) ve yumuşak G (g') seslerinin özel harflerle temsil edilmesi, dili öğrenmeyi ve okuryazarlığı artıracak yeni fırsatlar yaratabilir. Bu sayede, Qant şehrinin adı, düşünür Kant'ın adından kolayca ayırt edilebilir. Aynı şekilde, Qırgız etnik adı, Kırgızca'daki emir fiili ile karışmaz. Benzer şekilde, karga (kuş) kelimesi ile kargo (taşıma) kelimesi veya cañı (yeni) ile canı (canı) kelimeleri arasındaki farklar netleşir. Kırgız Latin alfabesinde ä ve w gibi ek harflerin bulunması, bazı yabancı kelimelerin doğru bir şekilde temsil edilmesi ve özellikle Kırgızcanın iç lehçeleri gibi farklı ağızların tanımlanması açısından önem taşır. Örneğin, iç lehçede

kullanılan mākə (mısır) kelimesi, Latin alfabesiyle mākā olarak yazılabilir ve bu da Meke kelimesiyle karışmasını önler. Bu nedenle, 11 Eylül 2024'te Bakü'de önerilen 34 harften oluşan ortak Latin alfabesi, tüm Türk lehçelerinde kullanılan farklı sesleri esnek bir şekilde temsil edebilecek bir yapıya sahiptir (Chorotegin, 2024).

Sonuç

Türk dünyasının ortak alfabe girişimleri, tarih boyunca dil ve kimlik arasındaki sıkı ilişkiyi yansıtan önemli bir entegrasyon çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. 1926 Bakü Türkoloji Kongresi ile başlayan Latin alfabesine geçiş süreci, Azerbaycan'ın öncülüğü ve Türkiye'nin katkılarıyla anlamlı bir ivme kazanmış, zamanla diğer Türk devletlerindeki benzer yönelimlerin ilham kaynağı olmuştur. Bununla birlikte, her ülkenin kendi tarihsel ve sosyo-politik koşullarına bağlı olarak alfabe reformuna yaklaşımı farklılık göstermektedir. Örneğin, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkeler Latin alfabesine geçişte belirgin adımlar atarken, Kırgızistan, ekonomik ve sosyal kaygılar nedeniyle bu süreçte daha temkinli davranmıştır.

Alfabe değişikliği, Türk halklarının kültürel ve dilsel birliğine yönelik stratejik bir araç olarak kabul edilse de geçiş sürecinin maliyetleri, eğitim sistemi üzerindeki etkileri ve halkın adaptasyonu gibi zorluklar göz ardı edilemez. Kiril alfabesinin yaygın kullanımı, Kırgızistan ve diğer bazı bölgelerde Latin alfabesine geçişin hızını yavaşlatan önemli bir etken olmuştur. Özellikle genç nesil ve akademik çevrelerde Latin alfabesine destek bulunsa da, geçişin uygulanabilirliği konusundaki tartışmalar devam etmektedir. Gelecekte, Türk dünyasında alfabe birliğinin sağlanmasının, yalnızca kültürel bir uyumdan ibaret olmayacağı, aynı zamanda iletişim ve iş birliğini kolaylaştırıcı bir unsur olacağı değerlendirilmektedir. Alfabe reformunun başarıya ulaşması, ekonomik, eğitimsel ve kültürel alanlarda kapsamlı bir planlama ve destek gerektirmektedir. Bu bağlamda ortak bir alfabenin kabulü, Türk halklarının tarihsel bağlarını güçlendirmek ve uluslararası platformda daha etkili bir temsil sağlamak açısından önemli bir adım olacaktır.

Kaynakça

Abduldaeva, A. (2015). Language Policy in Kyrgyzstan: Transition from Cyrillic to Latin Script. *Central Asian Affairs*, 2(3), 285-310.

Akalın, Ş. H. (2020). XXI. Yüzyılda Türk Dünyasında Alfabe Sorunu ve Bilişim Uygulamaları. İcinde: Yeşilot, Okan et al. (ed.). *Türk Dünyasında Ortak Alfabe: Uygulamalar, Arayışlar, Teklifler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 33-46.

BBC Kırgızca (19.09.2024). Ortak Türk-Latin Alfabesinin Tarihi, Bugünü ve Geleceđi, <https://www.bbc.com/kyrgyz/articles/cx2yn0v8n8po>.

Chorotegin, Tinçtikbek (13.09.2024), Kırgız ve Türk Latin Alfabeleri, https://www.azattyk.org/a/qyrgyz_cana_tuerk_latyn_alfavitteri_13-09-2024_chorotegin/33118734.html.

Erkin.too (12.09.2024). Ortak Türk Alfabesi Kabul Edildi, <https://erkin-too.kg/ortok-t%d2%afk-alfaviti-kabyl-alyndy/>.

Eurasia Today (17.09.2024). Birleşik Türk alfabesi: Kazakistan ve Komşuları İcın Neler Değişecek? <https://kg.eurasiatoday.ru/birdikt-t-rk-alfaviti-kazakstan-zhana-anyn-ko-shulary-ch-n-jemne-zg-r-t/>.

İbrahimöğlü, E. (2020). Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Dil Politikası (Azerbaycan Örneđi). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi / Turkish World Journal of Language and Literature*, (50), 99-116.

Kırım Haber Ajansı (09.09.2024). Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonu Bakü'de Toplandı, <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/turk-dunyasi-ortak-alfabe-komisyonu-ucuncu-toplantisi-baku-de-basladi-494382>.

Nerimanođlu, K.V. (2006). *Azerbaycan Devlet Dili Politikası*. Bakü: Çınar Yay.

Özyurt, C. (2013). Osmanlı'da Resmi Ulusçuluk Ve Dil Politikası. *Selçuk İletişim*, 3(3), 155-165. <https://doi.org/10.18094/Si.51065>.

Qyrgyz.com (15.03.2021). G. Zhumakunova: Yeni Kırgız Latincesi Tarihi Bir Zorunluluktur. <https://www.qyrgyz.com/post/qyrgyz-latyn-gulzura-cumakunova-03032021-rus>.

Sputnik Türkiye (13.11.2024). Ortak Türk Alfabesinin Detayları Açıklandı, <https://anlatilaninotesi.com.tr/20241113/ortak-turk-alfabesinin-detaylari-aciklandi-tdk-baskani-q-x----harflerini-anlatti-1090364058.html>.

Stanaliev, S. (Tüz.) (2012). *El döölötü, ene til: Makalalar*,

maekter, ırlar. Bishkek: Turar.

Tınıstanov, K. (1926). Baqu qalaasyndağy bolo turğan türqologija sijezi cana anın qadyry. *Erkin Too*, 15(3), 3.

Uğur, Elif (2024). 2024 Bakü Türkoloji Toplantısından Tarihi Karar: Ortak Türk Alfabesi, Enstitü Sosyal, <https://enstusosyal.org/yayinlarimiz/iki-nokta/2024-baku-turkoloji-toplantisindan-tarihi-karar-ortak-tu-rk-alfabesi>.

Yenicag.info (10.09.2019). Kırgız Liderden Latin Alfabesi Çıkışı: Gereksiz Tartışma, <https://yenicag.info/kirgiz-liderden-latin-alfabesi-cikisi-gereksiz-tartisma/>.

Yeniçeriöđlü, Yaşar (24.10.2024). Türk Birliği: Ortak Alfabe, Milli Düşünce Merkezi, https://millidusunce.com/turk-birligi-ortak-alfabe/#google_vignette.

Yılmaz, E. (2024). Dil ve Alfabe Problematikğinin Karşılaştırmalı Bir Analizi: Azerbaycan ve Kırgızistan. İcinde: Nasibli, Nasib (ed.). *İkinci Türkçülük Çalışmaları (Dil Meselelerimiz)*. Bakü: Salman Mümtaz Yayınları.

¹³ Yüce, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye'yle İlişkiler.

¹⁴ <https://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa>.